

KRÓNIKA

ZACHAR JÓZSEF

A XIV—XVIII. SZÁZADI EURÓPAI HÁBORÚK GAZDASÁGI VONATKOZÁSAI

Nemzetközi tudományos ülészak, Prato, 1984. május 4—9.

Az olaszországi Pratóban működik a középkori Itália egyik legjelentősebb kereskedőjének, a helyi származású *Francesco Datini*nak (1335—1410) nevét viselő *Nemzetközi Gazdaságtörténeti Intézet*. A néhai Federigo Melis olasz gazdaságtörténész ösztönzésére két évtizeddel ezelőtt alapított intézmény ez évben már a 16. nemzetközi tudományos ülészakot rendezte meg. Ezen 15 országból mintegy 140 kutató vett részt, a témakör alapján ezúttal gazdaság- és haditörténészek egyaránt. A résztvevők a háború és gazdaság középkori és koraiújkori kapcsolatát a következő területeken vizsgálták: „A háború ára”, „Újoncozás és besorozás”, „Szállítás, ellátás és élelmezés”, „Fel-fegyverzés és erődítés”, „Hanyatlás és fejlődés”. Az elhangzott előadások nagy számára és sokrétűségére tekintettel csak arra van módunk, hogy felvillantsuk az elhangzottakat.

Az első területen a bevezető előadást *Maurice Aymard* (Franciaország) tartotta. Áttekintette a hadikiadások fedezésével kapcsolatos nézeteket, továbbá azokat a kiadásokat, amelyek egyáltalán a tárgyalta időszakban a háborús cselekményekkel kapcsolatosan felmerültek, végül pedig ezek fedezésének különböző módzatait.

A csatlakozó előadások egyes háborúk költségkihatásait vizsgálták. *Werner Paravicini* (Franciaország) a Német Lovagrend 1343—1393 közt Litvánia ellen vívott háborúiba bekapcsolódó európai lovagok költségeit elemezte. *Harry A. Miskimin* (Amerikai Egyesült Államok) a Francia Királyság 1290—1490 közötti arany- és ezüstkitermelését vizsgálta, mint a százéves háború (1337—1453) megvívásának anyagi hátterét. *Sima Ćirković* (Jugoszlávia) előadása magyar szempontból is figyelemre méltónak bizonyult, az 1360—1521 közötti időszakban a Balkán-

félszigeten toborzott zsoldosok fej- és hópénzét részletezte, mégpedig nem csak Bizánc, Szerbia, az Oszmán-török Birodalom, hanem a Magyar Királyság vonatkozásában is. Eközben általában is szólt e területek hadszervezéséről és a hadak fenntartási költségeiről, a költségek fedezéséről. Írásban megküldött előadásában *V. A. Gjemkin* (Szovjetunió) az orosz haderő 1630—1660 közti fenntartási költségeit és ezek fedezését ismertette.

Az első nagy témakör vitájában tizenhárom résztvevő szólalt fel. *Tóth István György* (Magyarország) a törökellenes háborúk magyarországi vonatkozásai közül, az elhangzottak kiegészítéseként, a földesúri magánhadseregekről és a hajdútelepítésekről beszélt. *Kalmár János* (Magyarország) a spanyol örökösödési háború időszakában (1701—1714) vetette egybe a hadikiadások fedezését a Habsburg-birodalomban és az Angol Királyságban.

A hadállítással kapcsolatos téma bevezető előadását *André Corvisier* (Franciaország) tartotta. Kiemelte az egyes államokban fenntartott állandó hadseregek jellegének különbségeit, részletezte a katonaillesztés különböző módzatait és a szükséges pénzüsszegek biztosításától való függőséget a haderő létszámával kapcsolatosan. Kitért a speciális csapatnemek megszületésére, és azok helyhez kötött toborzási lehetőségét hangsúlyozta.

Az egyes konkrét vizsgálatokat tartalmazó előadások sorát *Joachim Göbbels* (Német Szövetségi Köztársaság) nyitotta meg, aki I. (Anjou) Károly szicíliai király (1266—1285) hadainak összetételét ismertette. *Miloslav Polivka* (Csehszlovákia) a huszita hadakról szólt az 1419—1434 közötti idősakkal kapcsolatosan. *Michael E. Mallett* (Nagy-Britannia) a XV. századi Firenze és Velence hadállí-

tását elemezte. *Robert Mantran* (Franciaország) az oszmán-török haderő XVI—XVII. századi fejlődését vizsgálta magyar szempontból is érdeklődésre számot tartható előadásában. *Luis Antonio Ribot Garcia* (Spanyolország) a XVII. század közepének spanyol hadállítását mutatta be Kasztília példáján.

Zachar József (Magyarország) „Huszár-toborzás a XVIII. századi Európában” című előadásában e sajátos magyar csapatnem megszületésének, hazai térnyerésének és európai elterjedésének folyamatát mutatta be. Vizsgálta az adaptáció lehetőségeit és korlátait, majd kimutatta, miként váltak a kezdetben összetétel szerint is magyar kötelékekből álló huszárhadak Európa különböző országai-ban helyi lakosokból álló saját haderővé. Az előadás alapját képező tanulmányt, a többi résztvevőhöz hasonlóan, előzetesen megküldte, és ez a résztvevők rendelkezésére állt. Ez tartalmazza a XVIII. századi teljes európai huszárságra vonatkozó és új kutatási eredményeket reprezentáló részletes adatsorokat.

A hadállítás témájában elhangzottakhoz tizenegy hozzászólás kapcsolódott. *Benda Kálmán* (Magyarország) a huszita hadak társadalmi rétegződésével kapcsolatosan tett kiegészítést. A vitában a huszársággal kapcsolatosan felmerült kérdésekre válaszolva *Zachar József* utalt a huszárnak, mint könnyűlovas harcосnak délszláv eredetére, ugyanakkor kiemelte a huszárságnak, mint csapatnemnek a magyar haderőben való megszületését. Szólt továbbá a lengyel huszár-csapatnemről, hangsúlyozva, hogy az semmiféle rokonságban nem állt a magyar huszársággal, mivel éppen nehézsúlyosságként született meg.

A szállítás, ellátás és élelmezés témában a bevezető összefoglaló előadást *Perjés Géza* (Magyarország) tartotta. Bevezetőként azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a logisztika a hadműveletek anyagi vonatkozásaként a tervezés stádiumában a hadiipart is magában foglalja, míg a vezetett fázisában már csupán a hadba vetett kötelékek ellátását. Ezt követően kiemelte, hogy a tárgyalat korszakban a döntő, a hadügy egészét befolyásoló kérdés az élelem beszerzése, feldolgozása és szállítása volt. E kérdéskör reális megközelítésének előfeltételeként részletesen elemezte a korabeli hadseregek élelmezés- és takarmányszükségletét, a hadszínterek eltartó kapacitását, továbbá az élelem- és takarmányszükséglet biztosításának szokásos módjait. Előadása fő részében az előadó a hadsereggel,

mint „örülő-, sütő-, szállító-, élelemkiosztó- és takarmányozóüzemmel” foglalkozott. Befejezésül rátért a stratégiának az élelem- és takarmányellátás rendkívül nehézkes mechanizmusából fakadó váltságára, a jól informált és mozgékony vállalkozók szerepének erőteljes felértékelődésére.

A csatlakozó előadások konkrét példákkal szolgáltak. *Harald Kleinschmidt* (Német Szövetségi Köztársaság) a német-római birodalmi városokban a XIV—XV. században érvényesülő központi ellenőrzés tükrében vizsgálta a logisztika egyes területeit. *Gilles Veinstein* (Franciaország) magyar vonatkozásai miatt is fontos kérdést, az oszmán-török haderőnek az 1544/45-ös és 1551/52-es hadjárat alatti élelmezését elemezte. A XVI—XVII. századi angol haditengerészet logisztikai kérdéseit *G. V. Scammell* (Nagy-Britannia) tárgyalta. *Alberto Maidagan* (Spanyolország) a XVI. századi spanyol és angol haditengerészet fejlődési eltéréseit mutatta ki összehasonlító vizsgálattal. *José Merino* (Spanyolország) a XVIII. századi spanyol haditengerészet helyzetét elemezte. A XVII. századi németalföldi haditengerészet logisztikai kérdéseivel *J. R. Bruijn* (Hollandia) foglalkozott.

A szállítással, ellátással és élelmezéssel kapcsolatosan tizennégyen szólaltak fel. *Pach Zsigmond Pál* (Magyarország) az oszmán-török hadak XVI. századi ellátásával és utánpótlás-szállításával kapcsolatosan tett kiegészítéseket. Ismertette azokat a kutatási eredményeket, amelyek szerint a birodalomból való utánpótlás helyett az oszmán-török hadvezetés előnyben részesítette a hadak vonulásával párhuzamos vásárlásokat és a rövid úton való szállítást, például Erdélyből és más közeli területekről.

A „Felfegyverkezés és erődítés” téma bevezető előadását *Franco Cardini* (Olaszország) tartotta. Elsődlegesen a pénzügyi meghatározottságot, továbbá a támadó- és védőfegyverek fejlődésének dialektikáját emelte ki, és az egész kérdéskört a stratégia és taktika függvényében tárgyalta.

Ehhez csatlakozva *Albert Rigaudière* (Franciaország) a XIV—XV. századi francia városok erődítéseinek pénzügyi fedezéséről szólt. *Philippe Contamine* (Franciaország) a XV—XVI. századi franciaországi haditermelést elemezte. *Claude Gaier* (Belgium) a középkori „szegénység és egyéni fegyverzet” összefüggéseit vizsgálta. *René Quatrefages* (Franciaor-

szág) a XVI. századi spanyol haditerme-
lést tárgyalta előadásában. *Andrzej
Wyrobisz* (Lengyelország) a XIV—XVII.
századi lengyelországi erődítések gazda-
sági és társadalmi vonatkozásaival foglal-
kozott. *Luciana Frangioni* (Olaszország)
a Francesco Datini által létrehozott avi-
gnoni manufaktúra 1366—1410 közti fegy-
vergyártását mutatta be.

E témakör vitájában heten szólaltak
fel. *Benda Kálmán* vitába szállt Claude
Gaiernek azzal a leegyszerűsítő nézeté-
vel, amely szerint a középkorban Köz-
ép- és Kelet-Európa „rosszul azonosuló
periféria” lett volna Nyugat-Európával
összehasonlítva. Rámutatott arra, hogy
különböző hadikultúrák éltek egymás
mellett, és nem lehet ezeket alá-föléren-
deltségi kapcsolatba hozni. *Makkai László*
(Magyarország) a magyarországi erődí-
tésekre vonatkozó kutatási eredménye-
ket ismertette. Részletezte a felmerülő
költségek fedezését, a szükséges tervek
elkészíttetését, idegen, főleg itáliai mér-
nökök alkalmazását. Hangsúlyozta azon-
ban, hogy a kivitelezés a magyar parasz-
tok kétkezi munkájának eredménye volt.

Azzal a témakörrel kapcsolatosan, hogy
a középkori, koraujkori háborúk az
egyes gazdaságok számára hanyatlást
vagy fejlődést jelentettek-e, *Jan A. van
Houtte* (Belgium) tartott bevezető elő-
adást. A demográfiai helyzet, továbbá az
ipari és mezőgazdasági termelés vonat-
kozásában a negatív hatást emelte ki,
pozitívnak csupán a kereskedelemre ható
következményeket tekintette.

A XVI. század második felében és
francia viszonylatban a háborús cselek-
mények és a kereskedelem összefüggé-
seit *Denis Richet* (Franciaország) eleme-
zte. Írásban eljuttatott előadásában *G. G.
Litavrin* (Szovjetunió) a XII—XV. száza-
di balkáni háborúk gazdasági hatásaival
foglalkozott. *Anthony Luttrell* (Nagy-
Britannia) a Máltai Lovagrend XIV. szá-
zadi rhodoszi hadjáratainak gazdasági
következményeit részletezte. *K. Z. Asraf-
jan* (Szovjetunió) írásban megküldött elő-
adása a XVI—XVIII. századi gyarmato-
sító háborúknak az ázsiai társadalmak
bomlására gyakorolt hatását tárgyalta.
Enrico Stumpo (Olaszország) XVII. szá-
zadi piemonti állam hadikiadásait és ha-
dinyereségeit vetette egybe összehasonlí-
tó vizsgálatával.

E kérdéskör vitájában kilenc hozzá-
szólás hangzott el. *Pach Zsigmond Pál*
a magyarországi XV—XVI. századi török
háborúk példáján vizsgálta azt a kér-
dést, hogy okozhattak-e azok alapvető
strukturális változásokat a gazdasági-tár-

sadalmi szférában, vagy pedig elsődlege-
sen belső tényezők eredményezték-e a
középkori magyar állam hanyatlását.

A tudományos ülészekon elhangzott
előadások tanulságairól, az új kutatási
eredményekről és tovább kutatandó témá-
król az utolsó napon kerekasztal kon-
ferenciát rendeztek *John Hale* (Nagy-
Britannia), *Thomas Riis* (Dánia), *Daniel
Roche* (Franciaország), *Roger Sablonier*
(Svájc), valamint *Benda Kálmán* és *Mak-
kai László* részvételével. E beszélgetés
során, miként az egész ülészekon már
ezt megelőzően is, többször középpontba
kerültek a magyar történelmi fejlődés-
sel kapcsolatos kérdések, ugyanakkor
számos alkalommal történt hivatkozás az
elhangzott magyar előadásokra és felszó-
lalásokra.

Benda Kálmán a háborús cselekmé-
nyek demográfiai, gazdasági, társadalmi,
politikai és kulturális következményeit
elemezte. Nagy érdeklődést keltett az a
fejtegetése, hogy a lakosság vesztésege
nem volt olyan nagy, mint azt korábban
vélték. Külön felhívta a figyelmet az
újabb kutatások alapján arra a tényre,
hogy az elpusztult lakosság pótlása et-
nikai változásokat eredményezett, főleg
Közép- és Kelet-Európában. Utalt arra,
hogy ezt a folyamatot még tovább kell
vizsgálni. A gazdasági-társadalmi össze-
függések közül arra figyelmeztetett, hogy
a haditerhek növekedése elvezetett a ne-
messég megadóztatásához, és ez fontos
mozzanat volt a kapitalista fejlődés felé
vezető úton. Végül hangsúlyozta, hogy a
háborúkat követően nem volt mód a ko-
rábbi állapotokhoz való visszatérésre, ha-
nem minden szférában megújulás követ-
kezett be.

Makkai László arra figyelmeztette a
résztevőket, hogy nem esett szó a belső
háborúkról. Ezt követően összehasonlítot-
ta a tárgyaló korszak hatalmak közti há-
borúit és parasztháborúit. Elemzéséből
azt a következtetést vont le, hogy a pa-
rasztháborúk is igazi háborúk voltak, sőt
elsődlegesen ezeknek voltak olyan kö-
vetkezményei, amelyek mélyreható tár-
sadalmi változásokat eredményezhettek.
Állításait a magyar fejlődés példáján il-
lusztálta. Különösen nagy figyelmet kel-
tett a második jobbágyság kérdéséről ki-
fejtett nézete.

A kerekasztal beszélgetésen elhangzott
nézetekhez tizenketten szóltak hozzá.
Perjés Géza azt vetette fel, hogy nem
esett szó a korlátozott racionalitás kér-
déséről, pedig fontos felfigyelni arra,
hogy a hadseregbe került egyre nagyobb
számú férfinak a döntéshozatal folya-
matában csak a hagyományos civil élet

magatartási területein volt tapasztalata. Egész más környezetbe kerülve, az állandó veszélyhelyzet, bizonytalanság és fáradtság körülményei között kellett megtanulniok a racionális döntéshozatalt. A hadseregnek így az ezzel kapcsolatos oktatást is magára kellett vállalnia. Az ennek gyakorlati módszereként megszületett hadijátékok máig ható példát adnak a racionális döntésfejlesztés területén.

A tudományos ülésszakon elhangzottakkal kapcsolatosan összegző értékelésében *Fernand Braudel* (Franciaország), a „Francesco Datini” Nemzetközi Gazdaságtörténeti Intézet tudományos tanácsának két évtizeden át aktív és mostantól tiszteletbeli elnöke, a helyébe lépett új elnök, *Jan A. van Houtte* (Belgium) és *Ottone Magistrali* (Olaszország), az intézmény igazgatója egyaránt azt hangsú-

lyozta, hogy a Pratóban mindeddig még sohasem vállalt témakör megtárgyalása rendkívül hasznosnak bizonyult, számos jelentős új tudományos eredmény vált ismertté, és világosan körvonalazódtak a további kutatási feladatok is. Ugyancsak mindhárman kiemelték a jól előkészített munkakülések gördülékeny lefolyását és kollégiais légkörét.

Csak csatlakozhatunk ahhoz a véleményhez, hogy ez a rendezvény valóban jól szolgálta a nemzetközi tudományos együttműködést. Hozzáfűzhetjük azonban még azt is, hogy a jelen levő hét magyar történész kutatási eredményeinek közreadásával, álláspontjának kifejtésével és aktív szereplésével ehhez maga is hozzájárult. Előadásai, felszólalásai egyúttal tovább szilárdították a magyar történettudomány nemzetközi tekintélyét.

SZAKÁLY SÁNDOR

MAGYARORSZÁG 1944-BEN

Tudományos ülésszak, Budapest, 1984. június 14.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete és a Magyar Néphadsereg Hadtörténeti Intézete és Múzeuma tudományos ülésszakot rendezett 1984. június 14-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában „Magyarország 1944-ben” címmel. Ezen közel kétszázán, történészek, kutatók és más tudományágakat képviselő szakemberek, valamint politikai és közéletünk reprezentánsai vettek részt.

Az ülésszakon résztvevőket *Pach Zsigmond Pál* akadémikus, az MTA alelnöke, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója köszöntötte, majd felkérte Kállai Gyulát, az MSZMP KB tagját, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökét az ülés elnöki tisztének átvételére és egyben az elnöki referátum megtartására.

Kállai Gyula a bevezető előadásban hangsúlyozta, hogy nem mint történész, hanem mint az 1944-es esztendő eseményeinek szemtanúja, tevőlegesen szereplője kíván a történekről szólni. 1944. március 19-ét történelmünkben csak a mohácsi csatavesztéshez lehet hasonlítani, ez legalább olyan gyásznapja történelmünk-

nek — mondta az előadó. A német megszállás egyenes következménye volt annak a politikának, amelyet Horthy Miklós kormányzó és miniszterelnöke, Kállay Miklós folytatott. A megszállás következménye lett magyarországi zsidók száz-ezreinek elhurcolása és elpusztítása, az ország rombadöntése. Ez ellen csak a kommunisták vezette baloldal vette fel a harcot, valamint a polgári progresszió néhány olyan kiemelkedő személyisége, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szekfű Gyula, Szentgyörgyi Albert. Ugyanakkor az uralkodó osztályok tagjai tétlenül, vagy csak felemás kísérleteket téve nézték az ország pusztulását. Legnagyobb bűnük, Horthyval az élen az volt, hogy nem léptek ki a háborúból, hagyták, hogy az „utolsó csatlós” nevével érdemelje ki az ország. Az „utolsó csatlós” azonban nem volt „bűnös nemzet”, bűnös az a vezető réteg volt, amely nem tett meg mindent a nemzet érdekében. Hiányzott a nyílt fegyveres ellenállási mozgalom, annak ellenére, hogy bizonyos csoportok részéről meg volt a hajlam a fegyveres antifasiszta, németellenes harcra. Így döntővé a szovjet hadsereg felszabadító tevékenysége vált.

A bevezető előadás után *Ránki György* akadémikus, az MTA Történettudományi